

تحلیل و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (با تأکید بر تئوری شبکه)

دکتر غلامعباس توسلی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
ام‌الله امانی کلاریجانی، دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (عهده دار مکاتبات)
amani.sina1358@gmail.com

چکیده

مقاله حاضر برگرفته از نتایج رساله دکتری با عنوان سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی است و بر آن است تا به مطالعه سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (سرمایه اجتماعی مجازی) بپردازد. مبانی نظری تحقیق و مقاله، مربوط به نظریه‌هایی است که جامعه‌شناسان کلاسیک و بیشتر جامعه‌شناسان معاصر در مورد آن سخن به میان آوردند. چارچوب نظری تحقیق نظریه سرمایه اجتماعی شبکه و لامن می‌باشد. ولمن ضمن ارایه سه مدل شامل اجتماع گمشده، اجتماع رها شده و اجتماع حفظ شده، سرمایه اجتماعی شبکه را در سه بعد ساختی (اندازه و ترکیب)، تعاملی (فراوانی تماس، شدت رابطه و صمیمیت) و کارکردی (حمایت‌ها) مورد بررسی قرار می‌دهد و مبنای این تحقیق نیز قرار می‌گیرد.

در انجام پژوهش این مقاله، از دو روش ترکیبی استفاده شده است. یعنی دو روش اسنادی و پیمایشی را تلفیق نموده ایم. در واقع در این پژوهش ادبیات تحقیق و مبانی نظری براساس روش اسنادی گردآوری شده است، اما ادامه مسیر، یعنی جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات، براساس روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش کلیه شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان می‌باشد که کاربران ایرانی در آنها عضو بوده و تعاملات مستمر دارند. حجم نمونه براساس فرمول اصلاح شده کوکران، ۴۰۰ نفر پیش بینی گشته است. روش نمونه‌گیری نیز روش گلوله برفی می‌باشد. البته به دلیل آنکه اطلاعات در فضای نظری جمع‌آوری شده است، مصاحبه شکل حضوری نداشته است و با ارسال پرسشنامه به وسیله ایمیل، کار پاسخ به گویه‌های تحقیق، خود پاسخی بوده و پاسخگویان با خواندن گویه‌ها در فضای مجازی، به سئوالات و گویه‌ها پاسخ داده اند. در تجزیه و تحلیل آماری تحقیق از شیوه‌های تحلیل تک متغیره (آمار توصیفی)، تحلیل دو متغیره (انواع آزمون‌های آماری) و تحلیل چند متغیره (رگرسیون و تحلیل مسیر) استفاده شده است.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی شبکه، شبکه اجتماعی مجازی، شبکه روابط اجتماعی، حمایت اجتماعی

مقدمه

سرمایه اجتماعی اگر چه مفهومی نوین و نو پا در عرصه مطالعات اجتماعی است، اما این مفهوم ریشه در روابط نوع بشر دارد. امروزه این امر مسلم است که رسیدن به توسعه، جامعه مدنی، معیارهای جهان شمول و بستر مناسب برای زیست اجتماعی تنها با وجود سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد. سرمایه اجتماعی از طریق جریان‌های اطلاع‌رسانی مثل آموزش مربوط به مشاغل، تبادل عقاید، تبادل اطلاعات هنجارهای مربوط به معاملات در شبکه‌های اجتماعی، مشارکتهای مردمی، گروههای خود یاری، روحیه جمع‌گرایی در برابر فرد گرایی و نوع دوستی شکل می‌گیرد. سرمایه اجتماعی در بین گروه‌های دوستی، همسایگان، هم مسلمانان، هم مدرسه‌ای‌ها، اعضاء کلوب‌های ورزشی و..... قابل مشاهده است. در کل می‌توان سرمایه اجتماعی را زیربنا و زمینه ساز اصلی فرایند مدرنیزاسیون دانست، پس به دلیل قرار داشتن کشور ما در حالت گذار و ضرورت برنامه ریزی‌های همه جانبه به منظور دستیابی به توسعه پایدار و عبور از حالت گذار و رسیدن به یک ثبات نسبی و واقعی، شناخت میزان و نوع سرمایه اجتماعی و به کارگیری عواملی که سبب افزایش این متغیر اجتماعی می‌شود، لازم است.

بیان مساله

روابط اجتماعی هسته اصلی جامعه محسوب می‌گردد و موجب می‌شود کنشگران با گسترش پیوندهای خود، کنش‌های خود را در جامعه تسهیل نمایند و از این طریق به اهداف خود دست یابند. همه افراد در جامعه به نوعی در تلاش برای برقراری ارتباط با دیگران می‌باشند تا مبادلات خود را در زمینه‌های مختلف سرعت دهند. (Mika, 2007: 29)

علاوه بر جامعه در سطح کلان که تعاملات گسترده‌ای را در خود جای می‌دهد، اجتماع کوچکتری به عنوان «اجتماع شبکه ای^۲» مطرح می‌شود که شبکه روابط غیر رسمی فرد است. روابط و پیوندهای اجتماعی بنا بر نظریه تحلیل شبکه^۳ به عنوان سرمایه اجتماعی و دارایی فرد محسوب می‌شود و فرد از طریق آن می‌تواند به منابع و حمایت‌های موجود در این پیوندها دسترسی یابد. (باستانی و صالحی، ۱۳۸۵: ۶۴)

یکی از این اجتماعات شبکه ای، شبکه‌های اجتماعی مجازی است. شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز مفهوم جدیدی است، که امروزه به همان سادگی مفهوم اجتماعات واقعی به کار می‌رود. مفهوم اجتماعات مجازی، ابتدا در سال ۱۹۹۳ توسط رینگولد، به عنوان گروه اجتماعی موجود در محیط اینترنت که مردم از طریق آن با یکدیگر بحث می‌کنند؛ مطرح شد. در واقع اجتماعات مجازی فضایی است که اعضاء آن، درباره یک موضوع، از طریق ارسال پیام‌گردم می‌آیند که در آن تلاش می‌شود که مکان‌های فیزیکی را به خوبی ارتباطات رو در رو مدل‌سازی کنند و در آن افراد، نه فقط به اطلاعات، بلکه به دیگر افراد برای گفتگو، بحث و تبادل نظر دسترسی دارند. (Burt, 2005: 16)

با توجه به اینکه در این شبکه‌ها اطلاعات و ارتباطات بین افراد مهمترین هدف و شاخصه به حساب می‌آید، در نتیجه شناخت و بررسی سرمایه اجتماعی بین اعضاء این شبکه‌های مجازی مهم و ضروری به نظر می‌رسد. سرمایه اجتماعی که دسترسی اعضاء شبکه را به منابع و حمایت‌های موجود در شبکه تسهیل نموده و شرایط ارتباطات بین آنها را بهتر فراهم می‌کند. در نتیجه در این تحقیق برآنیم تا دریابیم وضعیت سرمایه اجتماعی این شبکه‌های مجازی چگونه بوده و چه متغیرهای اجتماعی می‌تواند بر این سرمایه اجتماعی تاثیر گذار باشد.

مبانی نظری تحقیق

در سالهای اخیر، اصطلاح سرمایه اجتماعی به طور گسترده در مباحث علوم اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد استفاده قرار گرفته است. این مفهوم چند بعدی بوده و به مفاهیم مختلفی اطلاق می‌شود. دیدگاهها و مباحث نظری مختلفی در مورد جنبه‌های مختلف این مفهوم مطرح شده است که هر کدام یک یا چند بعد این مفهوم را مورد مطالعه قرار

^۲-Network community

^۳- Network Analysis theory

می‌دهند. نظریه پردازان مختلفی در مورد سرمایه اجتماعی به بحث و نظر پرداخته اند که عمده‌ترین آنها بورديو، کلمن، پاتنام و فوکویاما می‌باشند که ضمن ارایه نظرات هر کدام از آنها، سرمایه اجتماعی از دیدگاه شبکه هم مورد بررسی قرار گرفت.

در دیدگاه شبکه، سرمایه اجتماعی، روابط و پیوندها می‌باشند. در مجموع می‌توان گفت در مورد سرمایه اجتماعی با توجه به سطح بازگشت بازده به فرد یا گروه، دو دیدگاه مطرح است که انعکاس دهنده این دو سطح فردی و جمعی یا گروهی می‌باشد. طبق این تقسیم بندی می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی از نظر بورديو، کلمن، پاتنام و فوکویاما در سطح گروهی مطرح می‌شود که در آن صورت سرمایه اجتماعی شامل روابط، اعتماد، هنجارها، مشارکت و..... می‌باشد. اما از نظر دیدگاه تحلیل شبکه، سرمایه اجتماعی تنها در سطح رابطه ای- فردی مطرح می‌باشد و به شبکه روابط، حمایت‌ها و منابع در دسترس اطلاق می‌گردد. این نوع سرمایه اجتماعی که سرمایه اجتماعی شبکه نام دارد، بر منابع ابزاری و حمایتی متنوع و موجود در شبکه، که با سرمایه گذاری افراد در روابط اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی مختلف، به دست می‌آید متمرکز می‌باشد. (Imam, 2009: 38)

به عبارت دیگر دیدگاه اول تمرکز بر استفاده از سرمایه اجتماعی به وسیله افراد است و اینکه افراد چگونه به منابع جای گرفته در شبکه‌ها دست می‌یابند و از آن برای به دست آوردن سود و بازده در کنش‌های ابزاری^۴ (یافتن شغل بهتر) و محافظت از بازده در کنش اظهاری^۵ استفاده می‌کنند. این نوع سرمایه به عنوان سرمایه اجتماعی شبکه^۶ مطرح می‌باشد. نقطه تمرکز تحلیل در این دیدگاه عبارتند از:

۱- چگونگی سرمایه گذاری افراد در روابط اجتماعی

۲- چگونگی در اختیار گرفتن منابع جای گرفته در این روابط، توسط افراد جهت کسب سود

دیدگاه دیگر به استفاده از سرمایه اجتماعی در سطح گروه توجه دارد و علاقه اصلی آن، بررسی عناصر و فرایندها تولید و حفظ دارایی جمعی است. علاقه دیگرش این است که چگونه هنجارها و اعتماد مثل دارایی‌های دیگر (قوانین، اقتدار) در تولید و حفظ دارایی جمعی نقش دارند. به طور کلی نقطه تمرکز این دیدگاه عبارتند از:

۱- چگونه گروهی مشخص سرمایه اجتماعی را به عنوان دارایی جمعی توسعه داده و حفظ می‌کند؟

۲- چگونه دارایی جمعی، می‌تواند شرایط زندگی افراد را بهبود می‌بخشد. (Lin, 1999: 31-32)

در سرمایه اجتماعی شبکه، سرمایه اجتماعی کالایی فردی است و به سرمایه گذاری افراد در روابط اجتماعی و در اختیار گذاشتن منابع موجود در این روابط برای کسب سود و بازده مورد انتظار اطلاق می‌گردد. اما در سطح گروهی، سرمایه اجتماعی به صورت یک کالا و دارایی جمعی نمود می‌یابد، مثلاً در انسجام محله ای، کنش جمعی و غیره. (Scott, 2000: 23) طبق جدول شماره ۱، می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی از نظر بورديو، کلمن، پاتنام و فوکویاما در سطح گروهی مطرح می‌شود که در آن صورت، سرمایه اجتماعی شامل روابط، اعتماد، هنجارها، مشارکت و..... می‌باشد. اما از نظر تحلیل شبکه، سرمایه اجتماعی تنها در سطح رابطه ای- فردی مطرح می‌شود و به شبکه روابط، حمایت‌ها و منابع در دسترس اطلاق می‌گردد. این نوع سرمایه اجتماعی که سرمایه اجتماعی شبکه نام دارد، بر منابع ابزاری و حمایتی متنوع و موجود در شبکه، که با سرمایه گذاری افراد در روابط اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی به دست می‌آید متمرکز است. در این پژوهش نیز سرمایه اجتماعی با استفاده از رویکرد شبکه اجتماعی و به عنوان سرمایه اجتماعی شبکه مورد بررسی قرار گرفته است.

در جدول پیش رو عناصر به طور اجمالی دیدگاه‌های مطرح سرمایه اجتماعی، مورد مشاهده و بررسی قرار می‌گیرد.

⁴ - Instrumental action

⁵ - Expressive action

⁶ - Network social capital

جدول ۱: نگرش‌های مطرح سرمایه اجتماعی

محور محققین	تعریف سرمایه اجتماعی	سطح تحلیل	هدف
بورديو	مجموعه منابع بالفعل و بالقوه‌ای که با عضویت در شبکه پایداری از روابط، در دسترس فرد قرار می‌گیرد و خدمات متقابل را میسر می‌سازد.	فردی	سرمایه اقتصادی
کلمن	جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی که کنشگران از آنها به عنوان منبعی برای رسیدن به منافع شان استفاده می‌کنند.	فردی - گروهی	سرمایه انسانی
جانناتن ترنر	نیروهایی که پتانسیل توسعه اقتصادی در یک جامعه را با ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و الگوهای سازماندهی و اجتماعی افزایش می‌دهند. این نیروها در سطوح تحلیل خرد، میانه و کلان کار می‌کنند.	فردی - گروهی	توسعه اقتصادی
پاتنام	اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی که همکاری و مشارکت را برای منافع متقابل تسهیل می‌کند	گروهی	توسعه سیاسی و دموکراسی
فوکویاما	اشتراک اعضای گروه در مجموعه‌ای از هنجارها یا ارزشهای غیررسمی جا افتاده	گروهی	توسعه اقتصادی
تحلیل شبکه	سرمایه گذاری در روابط توسط افراد و دستیابی به پیوندهای اجتماعی مختلف که دسترسی به منابع حمایتی و ابزاری متنوعی را فراهم می‌آورد	فردی	منابع ابزاری و حمایتی متنوع

منبع: (Lin, 1999: 29)

چارچوب نظری تحقیق

در سال ۱۹۷۰، با ظهور دیدگاه شبکه، جامعه به عنوان شبکه مورد بررسی قرار گرفت و مطالعه همسایگی و هم محله‌ای به مطالعه فرامحلی و فرامرزی نامحدود تغییر یافته است. براساس این دیدگاه، جامعه وجود دارد ولی محدود به همسایگی و محله‌ها نمی‌شود. دیدگاه شبکه در مقایسه با سایر دیدگاه‌های تحلیلی، جامعه را از همسایگی مجزا می‌کند و روش مفیدی برای مطالعه جامعه بدون محدود کردن آن به نواحی و محله هاست. گسترش وسایل حمل و نقل و فناوری ارتباطی جدید مثل اینترنت، ماهواره و... باعث شد که ارتباطات از چهارچوب محل زندگی افراد فراتر برود. بنابراین براساس این دیدگاه، جامعه از بین نرفته، بلکه رها شده است و باید به عنوان شبکه فردی مورد بررسی قرار گیرد.

طرفداران نظریه‌ی شبکه براین باورند که وجود شبکه‌های اجتماعی به صورت حایلی درمقابل فشارزای درونی عمل می‌کنند، به نحوی که با فراهم آوردن حمایت‌های عاطفی، دوستی‌ها و فرصت‌هایی برای اعمال اجتماعی معنی دار در قالب سرمایه اجتماعی، اثر بسیار مهم و موثری بر عزت نفس افراد و افزایش توان مقابله با مشکلات و افسردگی‌ها دارد و در نهایت به احساس سلامت روانی افراد جامعه منجر می‌شود. (کارلین، ۲۰۰۰: ۱۰۸)

به نظر آن‌ها، شبکه‌های اجتماعی، نوعی سرمایه اجتماعی برای کارکنان فراهم می‌آورند. و در واقع در این شبکه‌ها از حمایت، اعتماد و روابط عاطفی با سایر افراد برخوردار می‌شوند. دیدگاه شبکه در سرمایه اجتماعی بر اهمیت روابط افقی و عمودی بین مردم در قالب انجمن‌ها و گروه‌های اجتماعی تأکید دارد. براساس مباحث نظری می‌توان گفت که در صورت وجود سرمایه اجتماعی، افراد در قالب هنجارها و پیوندهای اجتماعی موجود در تعاملات اجتماعی، قابلیت‌های خود را افزایش می‌دهند و در ضمن به دست آوردن امکان کنترل زندگی خود، از حمایت‌های اجتماعی شبکه‌های ارتباطی خود برخوردار می‌شوند. لذا قدرت کنار آمدن^۷ آنها با فشارهای ناشی از فعالیت‌ها و روابط افزایش می‌یابد و به لحاظ روانی از آرامش و آسایش مطلوبی برخوردار خواهند شد. به عبارت دیگر، وجود سرمایه اجتماعی رسمی و غیررسمی اثرات فشارهای زندگی مانند تأمین هزینه‌های سنگین زندگی، مقابله با حوادث طبیعی و غیرطبیعی را با افزایش حمایت‌های اجتماعی، عاطفی و روانی کاهش می‌دهد و احساس امنیت را نیز در افراد تقویت می‌کند. (کامران و ارشادی، ۱۳۸۸، ۴۳)

از مهمترین نظریه پردازان این دیدگاه ولمن است. ولمن معتقد است مساله اصلی در دیدگاه شبکه روابط است و واحدهای تشکیل دهنده ساخت جامعه، شبکه‌های تعاملی هستند. ساخت اجتماعی به عنوان یک شبکه، از «اعضای

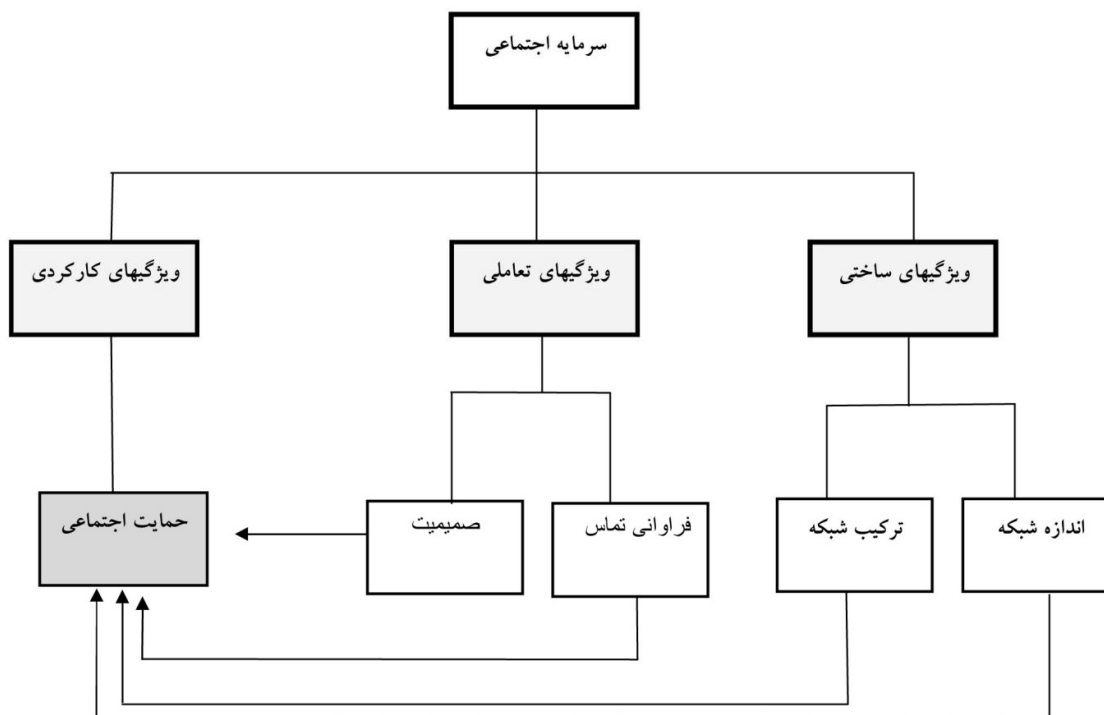
⁷-Coping power

شبکه» و مجموعه‌ای از «پیوندها» که افراد، کنشگران و گروهها را به هم متصل می‌سازد، تشکیل شده است. اعضای شبکه‌ها می‌توانند افراد، گروهها، نهادها و موجودیت‌های حقوقی و یا سازمانها و... باشند. (ولمن، ۱۹۹۸، به نقل از باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۴۹) بلوک‌های اصلی شبکه «ارتباط» هستند و دیدگاه شبکه با مطالعه روابط اجتماعی موجود بین مجموعه‌ای از افراد، به تحلیل ساخت اجتماعی می‌پردازد و ضمن اینکه به کل ساخت توجه می‌کند، الگوی روابط موجود در ساخت را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. بنابراین نقطه تمرکز دیدگاه شبکه این است که به جای تاکید برکنشگران و ویژگی‌های فردی شان به عنوان واحد تحلیل، به ساختار روابط کنشگران توجه می‌کند. (کارتوسی، ۲۰۰۴: ۱ به نقل از باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۶۸) پیوندها و روابط که بحث اصلی دیدگاه شبکه است، به عنوان سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود. محققان دیدگاه شبکه خصوصیات شبکه را در سه بعد طبقه بندی می‌کند:

- ۱- خصوصیات ساختی: اندازه^۸، تراکم^۹ و ترکیب^{۱۰}
- ۲- خصوصیات تعاملی: شیوه تماس، فراوانی تماس^{۱۱}، دوام رابطه^{۱۲} و صمیمیت^{۱۳}
- ۳- خصوصیات کارکردی: انواع حمایت (باستانی و صالحی ۱۳۸۶: ۶۸)

جمع بندی مبانی نظری

در این پژوهش منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی شبکه می‌باشد که میزان رابطه فرد با افراد مختلف و انواع حمایت‌هایی که از طریق این پیوندها و روابط در دسترس فرد قرار می‌گیرد مورد نظر می‌باشد.

نمودار شماره ۱: مدل نظری سرمایه اجتماعی در تحقیق

8-Size
9-Density
10-Composition
11-Frequency
12-Intimacy
13-Durability

در مدل نظری تحقیق ابتدا سرمایه اجتماعی به سه بعد اساسی تقسیم شده است که هر بعد دارای چند شاخص اصلی و اساسی می‌باشد. نکته قابل توجه این است که شاخص‌های ابعاد ساختی و تعاملی سرمایه اجتماعی بر روی بعد کارکردی آن تاثیر می‌گذارند و همچنین بین شاخص‌های این ابعاد نیز رابطه و همبستگی وجود دارد.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر با روش کتابخانه‌ای - پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه انجام گرفت. جامعه آماری این تحقیق، کلیه اعضای شبکه‌های اجتماعی مجازی است. در این پژوهش، روش نمونه‌گیری روش غیراحتمالی گلوله برفی است. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران محاسبه گردیده و ۳۸۶ نفر انتخاب شده است. تجزیه و تحلیل آماری آن از طریق نرم افزار spss انجام گرفته است و در قالب تجزیه و تحلیل تک متغیره، دو متغیره و چند متغیره مورد بررسی قرار گرفته است.

نحوه سنجش سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی شبکه: سرمایه اجتماعی شبکه بر منابع ابزاری و حمایتی موجود در شبکه‌ها از طریق دستیابی به پیوندهای اجتماعی در دسترس فرد قرار می‌گیرد و از این طریق فرد می‌تواند به طیف وسیعی از حمایت‌های گوناگونی دسترسی یابد، اطلاق می‌گردد.

سرمایه اجتماعی در سه بعد ویژگی‌های ساختی، ویژگی‌های تعاملی و ویژگی‌های کارکردی شبکه مورد بررسی قرار گرفته است. در بعد ساختی سرمایه اجتماعی شبکه، اندازه شبکه و ترکیب شبکه مطرح می‌شود در بعد تعاملی سرمایه اجتماعی شبکه، فراوانی تماس افراد، شیوه تماس آنها با هم و صمیمیت در رابطه به عنوان شاخص‌ها و مولفه‌های این بعد مطرح می‌باشند. در بعد کارکردی سرمایه اجتماعی شبکه، حمایت‌های دریافتی از اعضای شبکه و ارایه حمایت به آنها در قالب شش نوع حمایت شامل حمایت مالی، عاطفی، مشورتی، مصاحبتی، عملی و اطلاعاتی می‌باشد.

ویژگی‌های کلی افراد مورد مطالعه

از ۴۰۰ نفر پاسخگو حدود ۲۱۷ نفر (حدود ۵۴/۳ درصد) مرد و ۱۸۳ نفر (۴۵/۸ درصد) زن هستند. میانگین سنی پاسخگویان ۲۵ سال است. بیشتر پاسخگویان (۷۰/۵ درصد) مجرد هستند. از نظر وضعیت شغلی حدود ۳۷/۵ درصد پاسخگویان شاغل، ۵۳/۵ درصد در حال تحصیل، ۳/۳ درصد بیکار فصلی و ۳/۳ درصد بیکار دائم می‌باشند. از لحاظ وضعیت سکونت حدود ۶۷/۳ درصد ساکن تهران و ۳۲/۵ درصد ساکن شهرستان می‌باشند. از لحاظ نوع عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی حدود ۶۲/۸ درصد پاسخگویان عضو شبکه اجتماعی فیس بوک، ۲۱/۵ درصد عضو ایرانووچ، ۷ درصد عضو کلوپ، ۶/۵ درصد عضو تویتر و تنها ۲/۳ درصد عضو سایر شبکه‌های اجتماعی فارسی زبان می‌باشند.

یافته‌های تحقیق

تحلیل تک متغیره

بعد ساختی (اندازه شبکه)

در سنجش اندازه شبکه از پاسخگویان سؤال گردید که در شبکه‌های اجتماعی مجازی که عضو آن هستید با چه کسانی ارتباط دارید و مطابق با تئوری ولمن ۶ دسته از افراد را به عنوان کسانی که در یک شبکه، فرد یا عضو شبکه می‌تواند با آنها ارتباط داشته باشد در یک طیف قرار گرفته است. خانواده، خویشاوندان، دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها کسانی هستند که اعضای شبکه می‌توانند با آنها در ارتباط باشند. در این قسمت هدف تنها تعداد گروه‌هایی

است که فرد با آنها ارتباط دارد و به منظور سنجش آن به شمارش تعداد گروههایی که هر فرد با آنها ارتباط دارد پرداخته ایم.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی براساس اندازه شبکه

اندازه شبکه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
یک دسته افراد	۱۰۵	۲۶/۳	۲۶/۳
دو دسته افراد	۱۴۶	۳۶/۵	۳۶/۵
سه دسته افراد	۸۸	۲۲	۲۲
چهار دسته افراد	۳۷	۹/۳	۹/۳
پنج دسته افراد	۱۳	۳/۳	۳/۳
شش دسته افراد	۱۱	۲/۸	۲/۸
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	۱۰۰

ترکیب شبکه

منظور از ترکیب شبکه، نسبت‌های مختلف هر یک از اعضا در شبکه فردی می‌باشد که این متغیر از تعداد خویشاوندان دور و نزدیک، دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها ساخته شده است.

جدول ۳: توزیع فراوانی براساس ترکیب شبکه

ترکیب شبکه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
خانواده (خویشاوندان نزدیک)	۱۲۴	۳۱	۳۱
خویشاوندان دور	۱۶۹	۴۲/۲	۴۲/۲
دوستان	۲۹۷	۷۴/۲	۷۴/۲
همسایگان	۶۰	۱۵	۱۵
همکاران	۱۱۵	۲۸/۷	۲۸/۷
غریبه‌ها	۱۶۲	۴۰/۵	۴۰/۵
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	۱۰۰

تراکم شبکه

منظور تراکم شبکه تعداد افرادی است که هر یک از اعضای شبکه در گروههای ششگانه خویشاوندان نزدیک، خویشاوندان دور، دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها با آنها ارتباط دارند. یافته‌های تحقیق در مورد تراکم شبکه پاسخگویان نشان می‌دهد؛ غیر از گروههای دوستان و غریبه‌ها، در چهار گروه دیگر، بیش از ۰/۸۰ درصد پاسخگویان با کمتر از ۱۰ نفر از اعضای گروهها ارتباط دارند. اما در دو مورد دیگر، در گروه دوستی، حدود ۰/۷۰ درصد پاسخگویان با ۱ تا ۳۰ نفر از دوستان خود ارتباط مجازی دارند. در گروه غریبه‌ها، حدود ۰/۴۱ درصد پاسخگویان با ۱ تا ۳۰ نفر از دوستان خود ارتباط مجازی دارند.

بعد تعاملی (فراوانی تماس)

در بحث فراوانی تماس نتایج کلی حاکی از آن است که بیشتر افراد با دوستان مجازی خود ارتباط دارند. در واقع علاوه بر اضافه کردن افراد مختلف به جمع دوستان خود در فضای مجازی، بیشتر آنها به طور متناوب با آنها هم صحبت گشته و ارتباط دارند. این ارتباط دارای اشکال مختلف روازانه، هفتگی، ماهانه و گاه سالانه است. البته بیشتر پاسخگویان ارتباط روزانه یا هفتگی دارند و کمتر اذعان نمودند که ارتباطشان به ماه یا سال طول می‌کشد.

دوام رابطه و صمیمیت

منظور از صمیمیت رابطه، احساس نزدیکی و خودمانی شدن با اعضای شبکه است. در این تحقیق نیز از پاسخگویان در مورد میزان صمیمیت آنها با اعضای شبکه اجتماعی سؤال شده است و پاسخ‌هایی به شرحی که در ادامه می‌آید حاصل شده است.

جدول 4: توزیع فراوانی براساس میزان صمیمیت اعضای شبکه اجتماعی

میزان صمیمیت اعضا	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
کم	۱۴۴	۳۶	۳۶/۱
متوسط	۱۵۰	۳۷/۵	۳۷/۹
زیاد	۹۹	۲۵/۶	۲۵/۶
تعداد کل	۳۹۶	۹۹	۱۰۰
بی جواب	۴	۱	-
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	-

استفاده از انواع شیوه‌های تماس

منظور از شیوه تماس، روش برقراری ارتباط با اعضای شبکه می‌باشد که شیوه‌های تماس مانند ایمیل یا پیام، چت، کامنت یا دیدگاه، لایک یا دوست داشتن و نظردادن در وبلاگها می‌باشد.

جدول 5: توزیع فراوانی براساس میزان صمیمیت اعضای شبکه اجتماعی

میزان صمیمیت اعضا	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
کم	۱۳۲	۳۳/۱	۳۳/۴
متوسط	۱۳۸	۳۴/۵	۳۴/۶
زیاد	۱۲۵	۳۱/۵	۳۱/۷
تعداد کل	۳۹۵	۹۸/۷	۱۰۰
بی جواب	۵	۱/۳	-
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	-

بعد کارکردی

در بعد کارکردی هدف سنجش و آزمون میزان ارایه و دریافت انواع ششگانه حمایت مطرح شده است. در فرایند تحقیق میزان ارایه هر شش نوع حمایت و همچنین میزان دریافت هر شش نوع حمایت مورد بررسی قرار گرفت. در مجموع جدول ذیل میزان حمایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی را نشان می‌دهد:

جدول 6: توزیع فراوانی براساس میزان حمایت وکمک در اعضای شبکه اجتماعی

میزان حمایت	فراوانی	درصد فراوانی
کم	۲۵۱	۶۲/۸
متوسط	۷۸	۱۹/۵
زیاد	۷۱	۱۷/۸
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰

سرمایه اجتماعی

جدول 7: توزیع فراوانی براساس میزان سرمایه اجتماعی اعضای شبکه اجتماعی

سرمایه اجتماعی شبکه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
خیلی کم	۱۷۰	۴۲/۶	۴۲/۸
متوسط	۱۴۴	۳۶	۳۶/۵
زیاد	۸۱	۲۰/۳	۲۰/۵
تعداد کل	۳۹۵	۹۸/۸	۱۰۰
بی جواب	۵	۰/۲	-
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	-

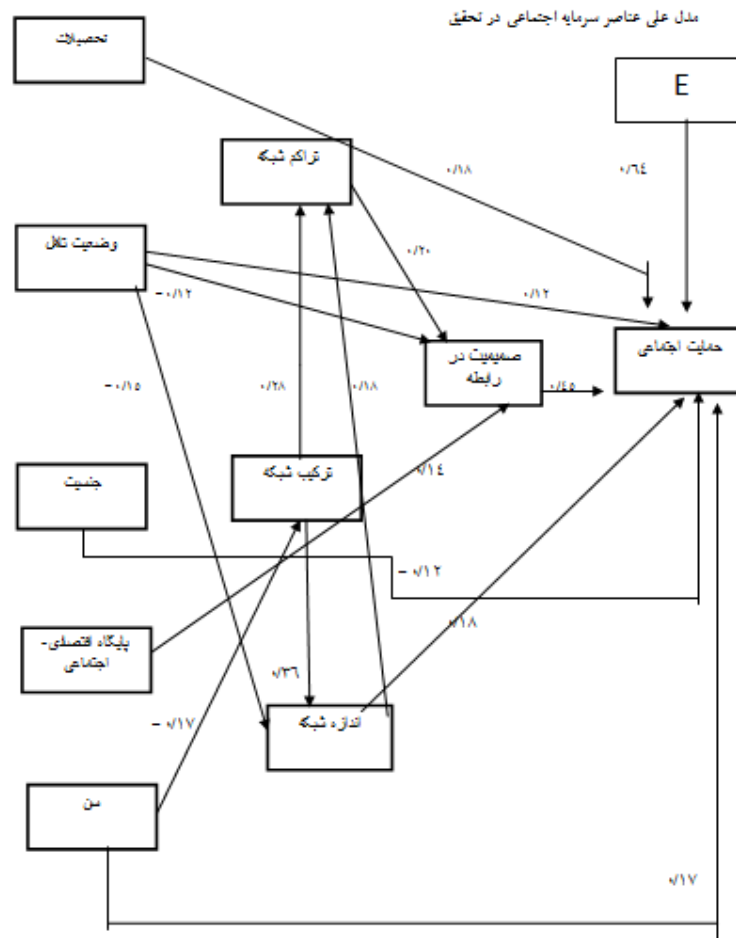
تحلیل چند متغیره

در این بخش به منظور مشخص شدن سهم تاثیر هر یک از متغیرهای مستقل برمتغیر وابسته به تحلیل رگرسیونی^{۱۴} و تحلیل مسیر^{۱۵} داده‌ها پرداخته می‌شود. در تحلیل رگرسیونی چند متغیره، سهم تاثیر هر یک از متغیرهای مستقل

^{۱۴}-Regression Analysis

برمتغیر وابسته بدون لحاظ کردن تقدم و تاخر در بین آنها مشخص می‌گردد. همچنین از طریق تحلیل مسیر، سهم تاثیر هر یک از متغیرهای مستقل برمتغیر وابسته با لحاظ کردن تقدم و تاخر در بین آنها تعیین می‌شود. (ساعی، ۱۳۷۷، دواس، ۱۳۸۱ و حسینی ۱۳۸۲)

نمودار شماره ۱ سهم تاثیر هر یک از شاخص‌های ابعاد سرمایه اجتماعی را بریکدیگر با لحاظ کردن تقدم و تاخر در بین آنها نشان می‌دهد. در این نمودار می‌بینیم که شاخص‌های ابعاد سرمایه اجتماعی به طور مستقیم و غیر مستقیم بریکدیگر تاثیر گذاشته و بین آنها نیز رابطه مستقیم و گاه غیر مستقیمی وجود دارد. در ادامه و در صفحات بعد نمودارهای تحلیل مسیر سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی و تحلیل مسیر ابعاد سرمایه اجتماعی را نمایش می‌دهیم.

خلاصه و نتیجه گیری

این پژوهش در صدد آن بود تا دریابد وضعیت سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان چگونه است. با توجه به تاکید چارچوب نظری بر شبکه روابط و پیوندهای اجتماعی، می‌توان گفت که شبکه روابط و تعاملات فرد با سایر اعضای شبکه و منابع ابزاری و حمایت‌هایی که از طریق دستیابی به این پیوندها در دسترس فرد قرار

می‌گیرد، سرمایه‌ای است که تنها در صورت تعامل کنشگران و کم و کیف روابط آنها با هم و میزان قوت و صمیمیت رابطه محقق می‌گردد.

در این پژوهش با توجه به الگوی نظری شبکه روابط، به تبیین نظری مساله پرداخته شد و ویژگی‌های ساختی (اندازه و ترکیب شبکه)، ویژگی‌های تعاملی (فراوانی تماس، شیوه‌های تماس و صمیمیت رابطه) و ویژگی‌های کارکردی (حمایت‌ها و منابع ابزاری متقابل) مورد بررسی قرار گرفتند و تاثیر و تاثر آنها بر یکدیگر نیز مورد بحث واقع گردیدند. از بین ویژگی‌های ساختی شبکه، اندازه شبکه بسیار مهم است. تعداد افرادی که فرد با آنها رابطه دارد، بیانگر سرمایه اجتماعی اوست. ویژگی‌های دیگر مثل ترکیب شبکه، فراوانی تماس، شیوه تماس، صمیمیت و قوت رابطه و حمایت‌هایی که اعضای شبکه با هم رد و بدل می‌کنند جنبه‌های کیفیتی سرمایه اجتماعی است که در افزایش و کاهش آن تاثیر دارند.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که اندازه شبکه در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان کوچک است. وقتی اندازه شبکه کوچک باشد سبب می‌شود که ترکیب شبکه نامتنوع گردد، به این معنا که افراد تنها با یک یا دو گروه خاص ارتباط داشته باشند و این ارتباط نیز دارای شدت پایینی باشد و در نتیجه میزان سرمایه اجتماعی نیز پایین است. تراکم شبکه نیز بستگی به اندازه شبکه، ترکیب شبکه و شدت روابط در شبکه دارد. در شبکه‌هایی که اندازه شبکه کوچک باشد، ترکیب شبکه دارای تنوع نباشد و شدت روابط ضعیف باشد قطعاً تراکم شبکه نیز پایین است و این امر سبب می‌شود که دامنه روابط افراد با عده محدود و معدودی باشد و مانع بسط و افزایش سرمایه اجتماعی یا امید به افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود که در جامعه آماری تحقیق کاملاً مشهود بود.

درصد حضور همسایگان و خویشاوندان دور و نزدیک در شبکه‌های اجتماعی افراد از نشانه‌های سرمایه اجتماعی بالاست. ولمن و همکاران نشان دادند که خویشاوندان در مقایسه با غیر خویشاوندان، نقش‌های حمایتی متفاوتی در زمینه‌های احساسی، خدماتی، ارتباطی، مادی، شغلی و اطلاعاتی و... در شبکه‌های اجتماع فردی ایفا می‌کنند و به این نتیجه رسیدند که خویشاوندان در الگوهای حمایت با غیر خویشاوندان متفاوت هستند. در حالی که در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان، ارتباط با خویشاوندان و همسایگان کمتر از دوستان است. ولمن معتقد است دوستی نسبت به خویشاوندی شکننده‌تر و آسیب پذیرتر است، دوستی معمولاً یک رابطه منسجم به طور پراکنده و نامتراکم می‌باشد بدون اینکه تعهدی برای حمایت گروه داشته باشد. در اجتماعات مجازی فارسی زبان ارتباط با دوستان بسیار بالاست، در حالی که ارتباط با خویشاوندان و همسایگان پایین است.

روابط چندگانه در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان پایین است و این نشان دهنده آن است که اعضای شبکه برای دوستان خود حیطه‌های مختلفی قایل می‌شوند؛ یعنی برای هر بخش زندگی خود دوستان مجزایی دارند. این امر نشان دهنده سرمایه اجتماعی پایین است.

نوع تماس‌های گروهی در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان دو نفره است، در حالی که در اجتماعات حفظ شده این نوع تماس‌ها چند نفره است. تماس‌های دو نفره مانع ارتباط فراگیر و گسترش شبکه‌های اجتماعی می‌گردد و این امر موجب می‌شود که افراد از دسترسی به منابع متعدد شبکه‌های مختلف محروم گشته و نوع منابع تکراری گردد. عدم دسترسی به منابع مختلف شبکه‌های اجتماعی متعدد از نشانه‌های ضعف و سقوط میزان سرمایه اجتماعی است. همچنین میزان آرایه و دریافت انواع حمایت‌های اجتماعی نیز در شبکه‌های اجتماعی مجازی پایین است. حمایت منبع سرمایه اجتماعی است و ضعف میزان حمایت از نشانه‌های سرمایه اجتماعی پایین است. در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان تمام انواع حمایت‌ها (چه آرایه حمایتها به دیگران و چه دریافت از دیگران حمایتها) ضعیف و پایین است.

منابع

- افروز، محمد (۱۳۸۳)؛ سرمایه اجتماعی، کلید جادویی دموکراسی، کتاب ماه علوم اجتماعی، سال هشتم، شماره ۵
- ایمانی، حسین (۱۳۸۱)؛ سرمایه اجتماعی و مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۷.
- باستانی، سوسن و کمالی، افسانه و صالحی، مریم (۱۳۸۶)؛ سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال ۱۶، شماره ۶۱
- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۲)؛ مشارکت اجتماعی در شرایط جامعه آنومیک، تهران، انتشارات سمت
- توسلی، غلامعباس و موسوی، مرضیه (۱۳۸۴)؛ مفهوم سرمایه اجتماعی در نظریات کلاسیک و جدید، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶
- چلبی، مسعود (۱۳۸۴)؛ تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطح کلان و خرد، مجله جامعه شناسی، دوره ششم، شماره ۲
- حسینی، منوچهر (۱۳۷۹)؛ بررسی آگاهی ها، نگرش ها و رفتارهای اجتماعی - فرهنگی در ایران، تهران، انتشارات دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی
- دواس، دی.ای (۱۳۸۱)؛ پیمایش در تحقیقات اجتماعی، مترجم: هوشنگ نایی، تهران، انتشارات نی.
- ساعی، علی (۱۳۷۷)؛ آمار در علوم اجتماعی با کاربرد نرم افزار Spss/PC در پژوهش های اجتماعی، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی
- شارع پور، محمود (۱۳۸۸)؛ نقش شبکه های اجتماعی در بازتولید نابرابری آموزشی، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۱
- کامران، فریدون و ارشادی، خدیجه (۱۳۸۸)؛ بررسی رابطه سرمایه اجتماعی شبکه و سلامت روان، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال دوم، شماره ۳

- Burt, Roland S (2005); Brokerage and Closure: An introduction to social capital, published in the united state by Oxford university press, new York
- Imam, Salehudin (2009); Social network power: Applying Social Capital Concept to Explain the Behavioral Tendency of Individuals in Granting Favors within the Organizational Context, Proceeding of 4th International Conference on Business and Management Research, Presented in 22nd November 2009, Bali-Indonesia.
- Kartosi, Z (2004), Aspect of gender in social network, social identity, information and markets. Proceeding of faculty of economics and business Administration 2004
- Lin, N (1999), "Social capital" a theory of social structure and action Cambridge university press
- Mika, peter (2007); Social network and the semantic Web, yahoo research Barcelona, Spain Networks, Typeset & Cover Design: Scientific Publishing Services Pvt. Ltd., Chennai, India.
- Scott, john (2000); social network analysis: a Handbook, sage publication, London, thousand oaks, New dahli
- Wellman, B (1992), "Network into the global village", Boulder, Co: Westwood
- Wellman, B (1992), "Which type of ties and network of social support". Advances in group processes, 207-235
- Wellman, B(1999), "Network in global village Boulder, Co: Westwood